

Joan Alcover, una proposta didàctica per a batxillerat

Llorenç Roig

Malgrat la qualitat literària indiscutible d'aquest poeta, pot arribar a ser un autèntic repte per al professorat aproximar aquest autor –i la literatura en general– a un públic adolescent, acostumat, en la majoria dels casos, a un consum de productes culturals audiovisuals i poc receptiu als vehiculats en lletra impresa, i sobretot si aquesta es tracta de poesia. A això hi hem d'afegir que els temes de la poesia alcoveriana, el paisatge i el sentit de la mort, tot i ésser universals, poden estar allunyats de les inquietuds dels joves, més centrats en viure el present i en unes diversions que no tenen res a veure amb el sentiment elegíac del nostre poeta. Actualment *Cap al tard* o *Poemes bíblics* no són llibres esmerats per captar lectors joves si abans no hi ha hagut un treball previ durant les etapes anteriors. No obstant això, el nivell de maduració intel·lectual de l'alumnat en arribar a batxillerat hauria d'estar en condicions d'enfrontar-se amb el llenguatge elaborat de la poesia. Això sí, la comprensió i la interpretació del text han d'anar acompanyades sempre del desenvolupament del debat actiu i de la creativitat.

En principi aquestes propostes estan pensades per aplicar-se dins l'assignatura optativa de Literatura Catalana de primer de Batxillerat. Sense entrar en contradicció amb el que estableixin els currículums oficials de torn, la finalitat fonamental d'aquestes

activitats serà desenvolupar la “competència literària” (seguint la terminologia usada per Cassany, Luna i Sanz). Aquesta no es redueix a l'adquisició d'uns coneixements (de la mateixa manera que la competència comunicativa no es redueix a un coneixement de les regles gramaticals), sinó que implica dos objectius:

- a. El domini d'unes habilitats de comprensió de textos (l'anàlisi crítica, la capacitat d'abstracció i de distanciament, la sensibilitat estètica).

“L'alumnat ha d'ésser conscient que la poesia és també música, d'aquí la importància de l'element sonor.”

- b. El desenvolupament d'unes destreses expressives orals i escrites (aquí és on entra en joc el taller de creació literària i un possible muntatge poètic).

Ens centrarem en primer lloc en els textos que hem seleccionat tenint en compte la seva representativitat en relació amb els eixos temàtics que ens interessa destacar o el fet que en un moment donat ens poden permetre treballar la creativitat. Aquests són: *La balanguera*, *La serra*, *Cançó dels pins*, *El voltor de Miramar*, *La relíquia* i *Desolació*. Tractarem els aspectes extraliteraris, en la mesura que aquests ens facilitin la comprensió dels textos.

A. Pel que fa al primer objectiu plantejarem una sèrie d'activitats de caràcter general sobre cada un dels poemes seleccionats que solen estar incloses sempre en els diferents esquemes de comentari de text:

- Anàlisi mètrica i dels recursos fònics. L'alumnat ha d'ésser conscient que la poesia és també música, d'aquí la importància de l'element sonor. Tal vegada ens puguem estalviar l'anàlisi exhaustiva de tota la mètrica del poema, a vegades bastarà d'analitzar aleatòriament algunes estrofes perquè l'alumnat se n'adoni que

hi ha un ritme regular que determina la recitació del poema. No oblidem que el rigor formal és un dels trets essencials d'aquesta poesia.

- Intencionalitat. Més enllà de l'anècdota, extreta de la quotidianitat, l'alumnat ha d'ésser capaç ja, com a prova de maduresa intel·lectual, de captar diferents nivells d'interpretació. Per tant s'haurà d'assenyalar, per exemple, el símbol de l'arbre, present en la majoria d'aquests poemes (*La balanguera*, *Desolació*, *La relíquia*), com a valor de permanència; o el funcionament del motiu de l'aigua a *Notes de Deià* com a símbol dissèmic, que comprèn alhora una descripció plena de gràcia d'un escenari natural i una reflexió sobre el sentit de l'existència.
- Ordre i estructura del contingut: determinació del tema.
- Recursos expressius. No es tracta tant de detectar i fer un inventari més o menys exhaustiu de figures retòriques i demostrar un domini de tota la terminologia que ha establert la teoria literària, sinó de valorar la finalitat expressiva amb què l'autor utilitza aquests recursos. Per exemple, no servirà de res fer veure que a *Notes de Deià* hi ha moltes al·literacions si no s'analitza la seva progressió en relació amb les sensacions sonores, que, unides a les visuals, ens demostren que estam davant un poema que ens parla als sentits.

Al marge d'aquestes qüestions generals, donat que no hi ha cap esquema de comentari de text que sigui d'aplicació universal, en cada poema plantejarem un segon bloc d'activitats destinades a comentar i il·lustrar de manera més específica quatre eixos temàtics que ens interessa destacar en aquesta unitat didàctica: el paisatge, el sentiment elegíac, les idees estètiques i la llengua.

El paisatge

Una constant que trobam a la poesia de Joan Alcover, bé com a motiu central, bé com a tema secundari, és la visió dels elements paisatgístics com a símbols més o menys complexos. Cercant els punts de contacte i les diferències entre els poemes *La serra* i *Notes de Deià* l'alumnat ha d'establir els trets definitoris del paisatge alcoverià. Tenint en compte la carac-

terització que fa Llopart, suggerirem a l'alumnat que es fixi en els següents aspectes: la presència o no de figures humanes, la proximitat o llunyania del poeta en relació amb el paisatge descrit, l'adequació d'aquests espais al tòpic literari del "locus amoenus". Posteriorment seria convenient completar aquesta caracterització comprovant si en algun poema de Costa i Llobera, per exemple *Cala Gentil*, es compleixen també els mateixos trets.

"Els vertaders paradisos són els que hom ha perdut" (Marcel Proust)

Foto cedida per Josep Antoni Calvo

El sentiment elegíac

L'evocació d'un temps passat i l'enyorança dels éssers estimats és una de les constants de l'obra d'Alcover. L'elegia d'Alcover pren dos vessants: un relacionat amb el paisatge, ja en *La Serra* podem veure com el paisatge permet l'evocació elegíaca ("Oh la visió pura que ve d'allà endins, / flor de rustiquesa / que em du l'enyorança de la juvenesa"); l'altre vessant vendria marcat per l'expressió del dolor per la pèrdua dels seus familiars i per la reflexió sobre el sentit d'aquest dolor i de la mateixa poesia com a forma de perpetuar el record dels éssers desapareguts. La lectura i el comentari de *La relíquia* i *Desolació* ens serviran per il·lustrar cada una d'aquestes concrecions de l'elegia d'Alcover.

Com a activitat prèvia demanarem a l'alumnat que comenti la següent frase: "Els vertaders paradisos són els que hom ha perdut" (Marcel Proust). Després de la

lectura es podria arribar a la mateixa definició de l'elegia com a gènere literari a través d'aquestes activitats: a) Assenyalar tot el lèxic d'aquests dos poemes que indiqui mancaça, per exemple: *mutilat, eixut, desolat, podrida, esqueix, migrades...* b) Analitzar les diferències a nivell formal i temàtic entre els diferents eixos temporals.

Les idees estètiques

La intensa participació del poeta en la vida cultural de Mallorca implicarà la presa de posicions estètiques, exposades en diversos textos, dels quals destaquen *Humanització de l'art* i *L'Art segons Tolstoi*. En aquests textos Alcover fa una defensa de la sinceritat, la realitat i la qualitat com a base de la seva estètica literària. La lectura del poema *L'ermità qui capta* ens servirà per reflexionar sobre un tema que afecta totes les èpoques i moviments literaris: les complexes relacions entre l'artista i la societat en què viu. Aquesta activitat podria anar precedida d'un debat previ sobre aquestes qüestions: Per què serveix l'art? L'artista neix o es fa? Què fa que una cançó, un llibre o una pel·lícula ens agradi o no? Ens pot agradar una cançó encara que no l'entenguem? Què vol dir el poeta en els versos "així, escorcollant cosa per cosa / a la contemplació ton ull prepara"? Llavors l'alumnat pot estar en condicions d'elaborar unes conclusions a partir del resultat d'aquestes reflexions, de la lectura del poema i dels fragments de *La humanització de l'art* que es reproduïxen a continuació:

"L'art és, abans que tot, contemplació desinteressada i pura. L'ànima humana és naturalment contemplativa, i, si bé ho considerem, sols llavors, quan s'entrega al natural estímulo de la contemplació, l'home realitza el fi substancial de la vida".

"L'art, expressió suprema de vida, no ha de divorciar-se de la vida, tancant-se dins la torre d'ivori, per dedicar-se superbament a la fruïció de si mateix, sinó que ha de daurar fins allà on pugui, amb un raig de la seva llum consoladora, totes i cada una de les hores i dels moments i dels actes de la vida pràctica i ordinària. Què en farem d'un aljub fondo com la mar, però tancat a pany i clau, enmig d'un vilatge mort de set?"

Paral·lelament a totes aquestes reflexions, el poema *El voltor de Miramar* ens podria servir de pretext per encetar un debat sobre la necessitat de l'escriptor de professionalitzar-se.

La llengua

No ens podem estendre aquí en l'estudi de les causes que motivaren el poeta a adoptar el català com a única forma d'expressió literària, sinó més aviat analitzar la seva actitud lingüística.

"Quins cantants o escriptors catalanoparlants coneixeu que cantin o escriguin en castellà o en anglès? Per què ho fan?"

Com a estímul podem començar plantejant com a qüestió prèvia la següent pregunta: Quins cantants o escriptors catalanoparlants coneixeu que cantin o escriguin en castellà o en anglès? Per què ho fan? Llavors es tractaria d'analitzar si les diferents respostes són aplicables al cas de Joan Alcover, tenint en compte que en la seva època la projecció i l'abast dels mitjans de comunicació no era tan ampli com a l'actualitat. Quan l'alumnat hagi tret les seves conclusions serà el moment d'exposar el que en diuen alguns dels estudiosos (Llompart o Molas) sobre el canvi de llengua del nostre poeta i establir comparacions.

A partir de la lectura del poema *La llengua pàtria*, l'alumnat haurà de cercar informació sobre les dues esposes de Jacob, Lia i Raquel, i analitzar el valor metafòric d'aquests personatges bíblics. Es tractarà de veure en quina mesura en aquest poema es reflecteix allò que els sociolingüistes anomenen "idealització compensatòria": Lia no era atractiva, però va donar molts de fills a Jacob; Raquel, en canvi, era bella, però només va donar-li dos fills, que, això sí, foren els més estimats. Aquí podem veure que des d'un punt de vista pragmàtic el castellà (Lia) és la llengua "alta" i el català (Raquel) la llengua "baixa". Només dins l'àmbit afectiu s'inverteix l'ordre i el català ocupa un nivell superior.

B. Referent al segon objectiu, no pretenem formar poetes, sinó que l'alumnat entengui que la literatura és un mitjà d'expressió artística que serveix per expressar idees i sentiments. És tracta de presentar unes activitats lúdiques i convertir el treball sobre textos en un passatemps literari. Molts d'alumnes pensen que ells no poden escriure poesia perquè aquest és un privilegi d'una minoria d'elegits, per tant es tracta de perdre els complexos i llançar-se a escriure, tot i que el resultat moltes vegades sigui

d'una qualitat literària discutible. A continuació exposam una sèrie d'activitats de taller d'escriptura a partir de poemes d'Alcover:

Prendre una o diverses estrofes de *Notes de Deià* i allargar els versos mantenint un sentit i una regularitat mètrica. Així, per exemple, el darrer tercet del primer sonet podria donar lloc als següents versos:

*Ja s'obre el clivell de la serra
amagat dins un solc de terra
sempre s'hi tanca un paradís*

Escriure una narració en prosa a partir de la història de l'au protagonista d'*El voltor de Miramar*. També es pot inventar una història fent servir com a pretext el vers 46, que diu: "no és bo per ésser lliure qui a ser esclau s'avesa".

La primera estrofa de *L'ermità qui capta* ens podria permetre una experiència semblant a la que fa Palau i Fabre a *L'aventura* a partir del poema *Sensation* d'A. Rimbaud, que consisteix a fer variacions sobre un poema o una estrofa.

De la mateixa manera que, com ja hem dit més amunt, *Notes de Deià* és un poema que ens parla als sentits, podem proposar l'elaboració de narracions on la majoria d'elements possibles no hi siguin consignats directament, sinó a través de l'efecte que donen al sentits.

Inventar una tornada, seguint l'exemple de *La balanguera*, per incloure en la *Cançó dels pins*.

AVALUACIÓ

Les activitats d'avaluació hauran d'ésser prou globals perquè l'alumnat demostrï, més que el coneixement objectiu dels detalls, la valoració i la interpretació globals del text. Per exemple podem demanar a l'alumnat que ens comenti el poema *Les campanes*, que seria un poema no comentat a classe, en relació a les diferents qüestions tractades en aquesta unitat: els aspectes formals, el paisatge, el sentit de la mort. Fins i tot les activitats que semblen més lliures i creatives han de permetre comprovar si l'alumnat s'ha endinsat adequadament dins l'obra. Per això partint d'aquest mateix poema es poden dur a terme activitats de creació com les que s'han exposat anteriorment.

ACTIVITATS COMPLEMENTÀRIES

En la mesura de les possibilitats cal que no ens limitem a aquestes activitats i aprofitar tota l'oferta de l'agenda cultural que la ciutat o el poble ens pugui oferir en relació a aquest autor: exposicions, recitals...

Per descomptat no ens hem d'oblidar d'introduir dins l'itinerari literari, que s'hauria de realitzar com a mínim una vegada durant el curs, alguns dels indrets de Palma que facin referència a aquest autor: Can Alcover (C/ de Sant Alonso, 24), la glorieta de Joan Alcover (Plaça de la Reina), les Quatre Campanes (C/ de Jesús).

Seria interessant incloure dins alguna de les celebracions que tinguin lloc dins el centre (festa de Sant Jordi, festa de final de curs...) un muntatge poètic a partir de textos d'aquest autor. El muntatge poètic realitzat per Mag-Teatre, que podem trobar a la pàgina web <http://www.mallorcaweb.com/Mag-Teatre/recitals3/alcoverj.html> ens pot ser de gran utilitat.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Joan: *Humanització de l'art i altres escrits*. Moll (Biblioteca Bàsica de Mallorca, 21). Palma, 1988.
- *Antologia general de la poesia catalana*, per J.M. Castellet i Joaquim Molas. Edicions 62 (MOLC, 23). Barcelona, 1984.
- CASSANY, D; LUNA, M; SANZ, G: *Ensenyar llengua*. Graó. (El Llapis). Barcelona, 1993
- COMAS, Antoni: *Joan Alcover. Aproximació a l'home, al seu procés i a la seva obra*. DOPESA (Pinya de rosa, 11). Barcelona, 1973.
- LLOMPART, JM: Pròleg a *Cap al tard*. Moll (Biblioteca Bàsica de Mallorca, 9). Palma, 1997.
- SUNYOL, Víctor: *Màquines per a escriure. Recursos per a l'animació de la creativitat escrita*. Eumo (Didàctica, 25). Barcelona, 1992.
- VALERO, G; LÓPEZ, P: *Palma, ciutat de poesia*. Ajuntament de Palma (Palma, ciutat educativa, 41). Palma, 1999. □